

Відьма

Віктор Петров (Домонтович)

(З циклу "1921 рік")

– Як сознательний пролетаріят і знов же як представник біднішого селянства, я в Бога, конешно, не вірю! – твердо заявив товариш Портянко: – Наука, а оп'ять же товариш Ленін окончательно довели, що Бога немає, а однак замість того є сама тільки природа. Як керівлячий партійний кадр на відповідальному посту в нашому районі, я вірю не інакше, як тільки в природу.

Пізній осінній вечір. Чорна ніч дивиться в вікно. Темно блимає лойовий каганець. Кувікає немовля в колисці, підвішений до сволку. Господиня кінчає поратись коло печі. Вона винесла помий на двір, нагодувала свині і тепер гуркотить бляшаною заслонкою, прикриваючи челюсті в печі, тоді лізе на піч, щоб засунути каглянку.

Біля столу, на якому підноситься велика купа смаженого насіння, сидять секретар рай парторганізації тов. Портянко та завідувач районової школи Іван Федотович Парфеса, що прийшов до нього в гості, і лузають насіння.

Тов. Портянко робить це з дивовижною швидкістю. Він роззявляє рота, вкидає туди з розмаху зерно, в мить розчавлює й спльовує лушпиння. Лушпиння густо вкриває долівку, лаву, стіл, груди, підборіддя. Раз-у-раз тов. Портянко й завшколи жестом, що здається автоматичним, струшують з себе луску.

Уповільнений час тече безмірно мляво. Він тече з безвісти й лине в ніщо, широкий і громіздкий потік темних, розпливчастих присмерків, а лойовий каганець постає перед байдужою уявою як символ світла нерадісного й ненадійного.

– Розуміється, – неквапливо каже далі тов. Портянко, – Є такі з наших селян; оп'ять же середнаки абож однаково хоча б і батрацький елемент, що стають, як оце, приміром, і я, на плятформу совєтської влади й згідно з тим відмовляються од церкви і не говорять даже, але не наважуються, знов таки за платформою сознательного пролетарія, вірити в природу, а обратно пристають до штунди! – зневажливо кидає тов. Портянко.

І знов мовчання, і знов лузають насіння, і знов в колисці кувікає немовля,

– А, приміром, щодо відьом, то якої ви про них тримаєтесь авторитетної думки, товариш Портянко, якщо мені дозволено буде запитати вас? – сказав Іван Федорович, заврайшколи:

– Чи вірите ви у відьом?

Іван Федотович, заврайшколи, худорлявий, малий на зріст, з зірваним голосом, був пюдина тонка й прониклива, Обіймати посаду заврайшколи в ці бурхливі роки, початку двадцятих років, значило лявірувати й комбінувати. Щоб пишатись на цій посаді, доводилось виявляти виключне мистецтво, найвищу віртуозність: бути з усіма одночасно в добрих стосунках і не бути ні проти кого, упевнити кожного, що він тільки з ним проти всіх інших. Треба було ходити по линві, натягненій над безоднею й

балянсувати.

Іван Федотович підтримував добрі взаємини однаково і з головою райвику, і з слов'янським пан-отцем Гервасієм, умів бути з слов'янами і активно виступати на боці їх антагоніста Гриця Делікатного, диригента церковного хору й голови "Просвіти", що, вибраний на районних зборах, мав їхати до Києва й висвятитися на автокефального панотця. Він приятелював з лікарем і з усіма в учительському колективі, ба навіть з тов. Чесноковим, начальником продзагону, що прибув з Москви і, звільнивши для себе одну з учительських квартир, оселився при школі. Заходив Іван Федотович частенько також і до тов. Портянка, який любив у вільний час побалакати про науку.

Тримався Іван Федотович виключно скромно. Він ніколи не намагався висунутись на перший плян, та на мене він завжди справляв враження людини по-селянському дипломатичної і в дипломатії своїй наскрізь іронічної. Дипломатію й іронію він перетворював на тонку гру, замасковану підкресленою скромністю. Йому, – принаймні мені це так здавалося, – подобалося будувати свої розмови в іронічному пляні і зберігати при тому вигляд людини сторонньої й незацікавленої.

– Що кається до відьом, – відповів роздумливо тов. Портяненко на поставлене йому запитання, – то я думаю, що це діло інше. Сказати, зовсім особлива річ. Треба розуміти це так, що до церкви або взагалі до лерії це не має касательства.

Господиня тим часом замела довкола припічка, перев'язала хустку й, покінчивши з усіма господарськими справами, сіла на лавку. Тягнувши за шворку, вона гойдала колиску й прислухалася до розмови, яку вели чоловіки.

– Ковальова Одарка – відьма! – обзивається вона з свого місця.

– Кажуть таке баби! – зауважив тов. Портянка й простягнув руку до стола за новою жменею: – Я ще малий був, то чув, що її мати така ж клята відьма була й багато народу на своєму віці заїздила.

– А ви самі як тепер думаете? – допитувався вчитель:

– Що я думаю? – відповів тов. Портянка: – Яка ж може бути відьма за соціалізму? Спалити її стерву, та й усе! Воно навіть це й не гріх, бо у відьом і душі ніякої людської немає, сама пара, як от, приміром, у кішки або собаки. Відьма, вона, звісно, тварюка!

– Я сама бачила, – застрекотіла швиденько Пріська, – як ота Одарка ще позаторік на кішку перекинулась. Стояли ми ото біля криниці під вербою, я та баба Оляна, та тітка Явдоха, та Козубова Тетяна, а вулицею від коперації Одарка Ковалева йде, а назустріч, як оце ви тут сидите, Грицько Стеценків завертає...

Завшколи подивився на Пріську, на її широкі у вигляді півмісяця серги, на гострий її носик, на тов. Портянка й сказав:

.– Поміж людей на селі ходить така гутірка, що немов це Ковальова Одарка Стеценкового Гриця заїздила!

Гніт надгорів і ледве світить. Тов. Портянка бере його двома пальцями і підтягає вгору. Вимащені лосем пальці він витирає собі об волосся.

– Я ще доберусь до цієї Одарки! – каже він.

– Доберусь!.. – підхоплює Пріська: – Який же з тебе секретар партійний у районі,

якщо в тебе в районі таке чорт зна що водиться!

Він не відповідає, деякий час мовчить, лузає насіння, тоді каже:

- Однак же й інструкцій з округи про відьом у нас досі не одержано!

І в голос його чути непевність і сумнів.

- А ви в порядку творчої самодіяльності, власної, мовляв, ініціативи! - підтримав його завшколи.

- Конешно, це воно можна, але тільки, щоб перегину якого по цій лінії не вийшло, а то ще й сьогодні можна було б з нею розговор мати.

Він подивився на гирі ходиків і нерішуче почухав потилицю.

- Воно ще ніби й не пізно!

І взявся за шапку.

- Ви, Іване Федотовичу, сидіть! Я швиденько проверну це діло й повернусь. Ми ще повечеряємо. Моя Пріська борщу доброго наварила. Та й гарбузова каша до молока є. Та, може, й чарчина яка знайдеться. Сидіть.

Набрав повну жменю насіння, натяг на потилицю засмальцьованого картуза свого, підхопив по дорозі течку, що лежала на миснику і з якою він ніколи не розлучувався, і, кинувши на прощання: "Поки", вийшов з хати.

Завшколи лишився. Лузав насіння. Слухав, як Пріська, сівши на лежанку й гойдаючи босою ногою колыску з немовлям, розповідала про посуху, що була влітку, і про те, як у Горобіївці дев'ять днів розкопували стару закинуту криницю і як це й тоді всі казали, що посуха була на селі саме через те, що Одарка, відьма, воду держить,

- Відьма, вона все знає й все може! - упевнено сказала Портянкова жінка Пріська.

... Увійшовши до Одарчиної хати, тов. Портанко запропонував усім, що були в хаті, вийти геть, бо в нього з Одаркою розмова буде політичеська, секретна.

Він сів за стіл, течку поклав коло себе, каганця одсунув на край столу й суворо подивився на Одарку, яка лишилась стояти посередині хати.

- То признавайся, Одарко! - погрозово сказав до неї тов. Портянко.

- У чому ж мені признаватись? Продрозкладку я здала упольне. Мені нема в чому признаватись.

- Ну, не удавай з себе казна-що. Сама добре знаєш, у чому ти клясовий ворог супроти пролетаріату. Признавайся! - люто гукнув на неї Портянко: - Признавайся, що ти відьма!

- Мало що на селі брешуть!.. - спокійно й байдуже відповіла йому Одарка.

- Брешуть? А, може, таких, як ти, знищать треба!

Він витяг з кишені револьвера, старого "Сміта й Вессона" й поклав його на стіл поруч з течкою.

- Бога бійтеся! - злякано зарепетувала Одарка. - Навіщо ви таке? Що це ви? - в знеможі простогнала вона: - Ой, лишечко! Та сховайте, щоб і очі мої не бачили.

Одарка заголосила над собою, немов над небіжчиком, причитуючи.

- Бог мені тут ні до чого, - застеріг Портянко: - Ти мені Богом не одговорюйся. Ти признавайся. У тебе й мати була така ж відьма, як і ти!

- Як мати, не знаю! - ухилялась від прямої відповіді Одарка: - Вони вже давно померли, а я й до церкви ходю, і говію, і святі тайни приймаю, і батюшку поважаю.

- Ну, це пустяки діло, цей твій батюшка. Це для советської влади не доказ, що ти говієш. Може торік я теж ще говорив, що з того? Советська наука доказів од науки вимагає.

- Як же це так од науки? - поцікавилася Одарка.

- Атак од науки, що якщо ти відьма, то в тебе хвіст должен бути, і знов же так обратно,

- Убий мене грім! Покарай мене Матінка Божа!

- Ти мені забобони не розводь. Я тебе згідно з наукою питаю, чи є в тебе хвіст?.. Признавайся!

І він грізно рукояткою револьвера стукнув по столу.

Загойдався вогник в каганці, заколивалися химерно тіні по стінах хати. Дракони пронеслися, наїживши свої гребінці. Гарпії заметушились, витагаючи з гавканням псині морди.

- Та немає в мене ніякого хвоста, ой, Боже ж мій. Боже мій! Матінко Божа, та за що ж це мені таке?!

Ламала руки.

- Ти мені наукою доводь, а не Богородицю!

- Лишенько ж моє! Як же вам наукою доведу? Якби бодай чоловік був удома, а то ж його до червоної армії забрали.

Згадка про чоловіка в червоній армії вплинула на тов. Портянка. Як-не-як, інструкцій про політику партії відносно відьом з округи досі не надсилали. Може, за ліквідацію відьом його висунуть як керівний кадр в округовому масштабі, а може, й навпаки, пошлють десь в якенебудь бандитське село головою сільради або комнезаму. Хто ж його знає, як подивляться в окрузі на його ініціативу? ! Портянкові дещо навіть моторошно й млосно зробилося.

Людина ніколи не буває певна себе!.. Він вирішив діяти за вказівкою тов. Леніна: Два кроки вперед, крок назад. Пішов на компроміс.

Тим же погрозливым тоном він звернувся до Одарки:

- Ну, так от, останнє моє тобі слово, Одарко! Щоб ти мені од науки пред'явила посвідку з печаткою, а ні, то я тебе як контрреволюційний елемент ліквідну, Я не можу терпіти, щоб у мене різні гади та відьми район паскудили, щоб у мене в районі, як за старого режиму, різне дурно по вулицях бігало, в кішок перекидалося, на людях їздило. Отож!.. - повчально зазначив тов. Портянко.

Він вийшов з-за столу й зазирнув у вікно. В очі йому глянула непрозора темінь. Осінь дощем билась у вікно.

Струмки води стікали по шибках.

Доводилося чекати. Лляв дощ. Дощові краплі видзвонювали по шибках одноманітну пісню. Тужив вітер. Рипіли стовбури дерев. Тягнувся час. Одноманітний і нерозважний, він виникав з нічого, линув з повільною млявістю і поринав у глуху пільму осінньої ночі.

- Ти б, бодай, погоду перемінила! - з нудьгою в голосі сказав тов. Портянко, звертаючись до Одарки, що мовчки сиділа на ослінчику коло печі, підперши обличчя рукою.

- Як би ж то! - зідхнула в одчаї Одарка, й гірко заплакала.

Відомий етнограф, дослідник народної медицини, лікар за професією Василь М. Демич в двадцятих роках жив і практикував на селі. Одного разу до нього прийшла молодиця, поклала на стіл торбинку з копою яєчок і, низько вклонившись, сказала:

- Усі кажуть, що я відьма! Жити мені не дають! А яка ж я відьма, коли я ніяка відьма. Якби в мене хоч би хвіст був, а тож у мене ніякого хвоста того немає. Зробіть милість, видайте мені бамажку, що, згідно з наукою, у мене хвоста немає. І печатку прошу вас, до тієї бамажки прикладіть, щоб люди не сумнівались.